

SAMARBETET INOM NÄRINGSLIVET

Av direktör KARL ERIK GILLBERG, Stockholm

MEDAN de partipolitiska skiljelinjerna i många frågor — exempelvis beträffande försvaret och den sociala omvårdnaden — under det senaste årtiondet blivit väsentligt mindre markerade, ha mot-sättningarna i de ekonomiska och allmänt näringspolitiska frågorna snarast blivit större. En tillspetsning av sistnämnda mot-sättningar har inträtt, allt eftersom följderna av den hittills förda ekonomiska politiken börjat framträda. Det är icke osannolikt, att dessa följder komma att bli ännu tydligare ganska snart efter andrakammarvalet i september! Men alldeles bortsett härifrån, blir en skärpning oundviklig, när »den socialistiska skördetiden» närmar sig — och denna torde icke kunna uppskjutas hur länge som helst. De pådrivande krafterna både inom och till vänster om socialdemokratien komma — av allt att döma — att sörja för, att det nuvarande utredningsstadiet icke onödigtvis förlänges.

Det kan med hänsyn härtill vara av intresse att till behandling upptaga några av de principiella frågor, som särskilt under den senaste tiden befunnit sig i centrum för diskussionen om socialisering och socialistisk planhushållning contra enskild företagsamhet och fri konkurrens. Dessa frågor avse samarbetet inom näringslivet och detta samarbets inverkan på näringslivets frihet och på konkurrensförhållandena inom detta.

Utan att gå in på någon detaljbeskrivning, är det tillbörligt att framhålla den betydelse, som organisationsväsendet fått på arbetsmarknaden. Inom kollektivavtalens ram bestämmas normer för anställningsvillkoren, vilka normer på det hela taget äro enhetliga för olika branscher och företag. Detta system är förhållandevis allmänt accepterat och har icke varit föremål för nämnvärd kritik. Jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse kan nämnas som ett annat exempel på sådant samarbete inom näringslivet, som anses såsom självklart och berättigat. Övertygade motståndare till

truster och karteller göra i regel halt framför detta viktiga område. Men även i en mångfald andra avseenden spela sammanlutningar inom industri, handel och övriga näringsgrenar en allt större roll. Beträffande detta samarbete gå diskussionens vågor däremot höga. Att samarbetet inom dessa områden bedömes på annat sätt än principiellt likartade anordningar på arbetsmarknaden och inom jordbruket är dock icke omöjligt att förklara. Ytterst torde differentieringen vid bedömandet bero därpå, att bakom regleringen av förhållandena på arbetsmarknaden och bakom jordbrukets föreningsrörelse stå politiskt mäktiga faktorer, till vilka motsvarighet icke finnes på andra områden av näringslivet. — Den fråga, som emellertid måste ställas — alldeles oberoende av taktiska eller politiska hänsynstaganden — är, huruvida det organiserade samarbetet inom näringslivet i avgörande grad inskränker den ekonomiska friheten, den frihet till konkurrens, som är ett livsviktigt moment i den enskilda företagsamheten.

Den socialistiska kritiken.

Att enskild företagsamhet varit den väsentliga drivkraften i den ekonomiska utveckling, som ägt rum under de senaste 100 åren, torde numera icke bestridas av någon omdömesgill bedömare. Kritiken sådan den framföres från socialdemokratisk sida, går i stället ut på, att den enskilda företagsamheten undergått sådana förändringar, att det icke längre skulle vara möjligt att åberopa förut vunna erfarenheter. Den näringslivets frihet, som är en nödvändig förutsättning för fri konkurrens, säges väsentligen ha försvunnit och efterträts av »monopolkapitalistiska» konstellationer. Härigenom skulle den enskilda företagsamheten till stor del ha spelat ut sin roll som utvecklingsfrämjande faktor, och denna funktion måste i stället övertagas av staten. Betecknande är titeln på en skrift, som statssekreterare Richard Sterner nyligen utgivit i Socialdemokratisk skriftserie. Denna titel lyder: »Hur fritt är det fria näringslivet?»

När socialdemokraterna mer eller mindre reservationslöst påstå, att friheten inom näringslivet i väsentlig utsträckning eliminerats, samtidigt som många av dem dubba sig till den fulla och ohämmade näringsfrihetens riddare, är det icke orimligt, att man inom företagarvärlden gripes av lätt misstänksamhet. Det är svårt att förstå, att principiella anhängare av socialisering och statlig planhushållning skulle behöva vara motståndare till den betydligt

mindre långt gående planering, som det frivilliga samarbetet inom näringslivet syftar till. Och dock har den märkliga händelsen inträffat, att vid tillsättandet av 1946 års nyetableringssakkunniga dåvarande chefen för handelsdepartementet, statsrådet Myrdal, i sitt anförande till statsrådsprotokollet i första hand rekommenderade sådana åtgärder, som skulle innebära elimineringen av ett omfattande samarbete inom näringslivet för att »göra 1864 års näringsfrihetsförordning fullt effektiv»!

En socialdemokratisk kritik, som den ena gången hävdar, att det finns för mycket samarbete inom näringslivet och otillräcklig näringsfrihet, medan det den andra gången talas om näringslivets »tekniskt organisatoriska brist på effektivitet, som beror på den irrationellt splittrade ledningen över produktionen» (Arbetarrörelsens efterkrigsprogram), är naturligen svår att bemöta men också svår att respektera. Detsamma måste sägas om den kritik, som under återopande av 1864 års näringsfrihetsförordning riktas mot nyetableringskontrollen inom detaljhandeln, samtidigt som det i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram anmärkes på, att »Det finns för många företag som arbetar inom varudistributionen». Det finns väl heller ingen anledning att taga en på liberala doktriner baserad socialdemokratisk kritik av samarbetet inom näringslivet så särskilt allvarligt. Det torde vara berättigat att utgå ifrån, att förespråkarna för en socialistisk utveckling av näringslivet eftersträva ett förverkligande av sina mål ganska oavsett om det inom det enskilda näringslivet existerar ett frivilligt samarbete eller icke. Räknar socialdemokratien möjligen med, att samarbetet inom näringslivet är ett svårt hinder för socialiseringssträvandena, medan dessa skulle ha lättare att slå igenom i ett samhälle, där konkurrensen vore alldeles fri och hämningslös?

Konsumentkooperationens inställning till samarbetet mellan enskilda företagare.

Av större sakligt värde är den variation av kritiken, som kommer till uttryck i de konsumentkooperativa angreppen på samarbetet inom näringslivet. Det finns av olika skäl anledning att särskilt uppehålla sig härvid.

Kooperation betyder samarbete. Den horisontala och vertikala integration, som ägt rum inom den svenska konsumentkooperationen, utgör i sig själv ett exempel på de goda resultat, som kunna uppnås genom ett väl organiserat samarbete. Det kan därför före-

falla innebära en självmotsägelse, att det från konsumentkooperationens sida riktas en så kraftig kritik mot samverkan inom det enskilda näringslivet — en kritik, som i regel varit rent principiell. I samband med att det på senaste tiden framkommit, att även konsumentkooperativa företag deltaga i kartellavtal, har dock den kooperativa ståndpunkten i någon mån nyanserats. Det erkännes (Kooperatören 1948: 9), att det finnes »enstaka avtal som lett till rationalisering av produktionen och lägre priser». Detta erkännande gäller tydligen endast sådana avtal, i vilka konsumentkooperativa företag äro engagerade!

Som en särskilt stor bjälke i den enskilda företagsamhetens öga ser konsumentkooperationen den nyetableringskontroll, som industri, grosshandel och detaljhandel upprättat i syfte att rationalisera varudistributionen. Givetvis är denna nyetableringskontroll ett ingrepp i näringsfriheten, såsom denna definieras i de liberala 1800-tals-doktrinerna. Alldeles oväsentligt borde det dock icke vara, om detta ingrepp hämmat eller främjat en sund utveckling av enskild handel till konsumenternas gagn.

Var och en som under någon längre tid följt denna utveckling måste konstatera, att under de senaste två decennierna, då nyetableringskontrollen fungerat, har den enskilda detaljhandeln på ett alldeles påtagligt sätt utbyggts och förbättrats. Det är omöjligt att exakt ange i vilken utsträckning som denna gynnsamma utveckling är att tillskriva nyetableringskontrollen. Att denna haft en betydande andel häri är tydligt. Ett indirekt bevis för riktigheten av detta omdöme är just den konsumentkooperativa kritiken. Vad som kan vara värt att observera är nämligen, att den enskilda handelns ställning i förhållande till konsumentkooperationen blivit väsentligt starkare. Alldeles bortsett från i vilken utsträckning som detta beror på stagnation inom konsumentkooperationen eller — bland andra omständigheter — på nyetableringskontrollen inom enskild handel, är det klart, att förskjutningen av konkurrensförhållandena icke hälsats med någon större glädje av den förstnämnda rörelsens förespråkare. Det är ingen tillfällighet, att den kooperativa kritiken av nyetableringskontrollen vuxit i proportion med förstärkningen av den enskilda handelns konkurrenskraft!

Den kooperativa kritiken riktar sig även mot annat samarbete inom näringslivet. Just nu äro konsumtionsvaruindustriernas strävanden att under organiserat samarbete sinsemellan rationalisera vissa delar av varudistributionen föremål för kooperativa miss-

tänkliggöranden. Dessa strävanden syfta bl. a. till att åstadkomma en bättre avvägning av kostnadsersättningarna åt de olika distributionsorganen i förhållande till de av dessa utförda prestationerna. Ett förverkligande av rationaliseringsprogrammet skulle icke undgå att inverka — negativt, om man ser saken ur kooperativ synpunkt, positivt, om man ser den ur det enskilda näringslivets och konsumenternas synpunkter — på de extrarabatter och prestationsfria inkomster, som utgjort en av de viktigaste förutsättningarna för den konsumentkooperativa expansionen. Även här sammanfaller den kooperativa principiella kritiken med de kooperativa affärsintressena. Den förmånsställning, som konsumentkooperationen hittills intagit, har till väsentlig del berott på, att samarbetet inom industrien icke varit så utbyggt, att det funnits en tillräckligt stark motvikt mot den konsumentkooperativa koncernbildningen. För att återställa jämvikten har ett organiserat samarbete blivit nödvändigt. Det är mänskligt, att uppkomsten av detta samarbete ses med oblida ögon av de konsumentkooperativa förmånstagarna.

För anhängare av enskild företagsamhet finns det för övrigt desto mindre anledning att med särskilda förmåner — dessa må nu gälla kontantbelopp eller sådan »service», som icke lämnas enskilda varudistributörer — gynna konsumentkooperationen som denna enligt ett uttalande av den kooperativa ledaren, Albin Johansson, har till syfte att åstadkomma »socialisering nedifrån». Den politiska socialiseringen »uppifrån» eller den kooperativa socialiseringen »nedifrån» — i det långa loppet kan det kvitta lika. Den som reagerar mot den ena metoden får i längden svårt att direkt eller indirekt understödja den andra.

Det organiserade samarbetet och friheten.

Den så att säga utifrån kommande kritiken mot samarbetet inom enskilt näringsliv kan tagas med visst jämnmod. Denna kritik är knappast förestavad av omtanke om fri konkurrens såsom förutsättning för ett fritt näringsliv. Det är helt andra synpunkter, som äro bestämmande för denna kritik. Desto mer angeläget är det att bedöma detta samarbete ur samhällets och det enskilda näringslivets egna synpunkter.

För att därvid anknyta till de begrepp, som tillmätas den största betydelsen i den aktuella politiska och ekonomiska debatten, kan det vara lämpligt att granska samarbetet inom näringslivet med

hänsyn till dess inverkan på *friheten*, inklusive friheten till konkurrens, *tryggheten* och *effektiviteten*, sådan som denna blir bestämmande för levnadsstandarden. Det bör beaktas, att dessa tre olika utgångspunkter icke behöva leda till samstämmade resultat. Friheten och tryggheten gå icke alltid väl ihop. Ett större mått av frihet kan innebära ett mindre mått av trygghet och vice versa. Effektivitetssynpunkten kommer in som ett tredje begrepp, som måste vägas mot de båda förstnämnda. Den inbördes avvägningen blir med nödvändighet subjektivt betonad.

För flertalet torde frihetssynpunkten komma i främsta rummet. Det kan därför vara lämpligt att först beröra de frågor, som sammanhånga med samarbetets inverkan på friheten. Otvivelaktigt innefattar denna inverkan en begränsning av den enskilde företagarens frihet. Han bindes genom sina överenskommelser och av besluten i sina organisationer, även när han vid beslutens fattande tillhört minoriteten. Men man får icke glömma, att hans anslutning till överenskommelser och organisationer i regel är frivillig och att han har möjlighet att i den ordning, som i varje särskilt fall är bestämd, bringa sin medverkan — och därmed sin bundenhet — att upphöra.

När det säges, att organisationsväsendet inom näringslivet inskränker friheten, är det heller icke nyssnämnda aspekt, som närmast åsyftas. Vad som i stället avses är, att samarbetet mellan företagarna åstadkommer ett enhetligt uppträdande från deras sida av sådan art, att den fria konkurrensen elimineras.

Vid ett bedömande av hållfastheten i detta påstående måste beaktas, att det även på de områden, där nyetableringskontroll, prisöverenskommelser eller annat samarbete av mer eller mindre konkurrensbegränsande art förekommer, i regel kvarstår utomordentligt viktiga konkurrensmoment. Nyetableringskontrollen inom exempelvis detaljhandeln med livsmedel åsyftar ingen begränsning av konkurrensen ifråga om priser, varukvaliteter och service. Genom att tillkomsten av nya butiker i viss utsträckning hämmats, har visserligen antalet inbördes konkurrerande affärsföretag blivit mindre än vad som eljest skulle ha blivit fallet. Men butikerna ha blivit större och därigenom slagkraftigare. Det kan nämnas, att ett avgörande inflytande inom denna nyetableringskontroll tillkommer leverantörerna, som sakna varje intresse av att åstadkomma eller skydda sådana monopolbildningar inom detaljhandeln, som skulle omöjliggöra eller försvåra avsättningen av varor eller fördyra distributionen. Även inom detaljhandeln är man

på det klara med, att antalet nya affärer icke kan eller får begränsas så, att den köpande allmänheten skulle få anledning till klagomål.

Vad de konkurrensbegränsande avtalen inom industrien angår, bör först och främst anmärkas, att kartellavtalen oftast avse en begränsad del av konkurrensfältet. Icke sällan åstadkommes genom dessa avtal en nyttig reglering av rabatter, konditioner och andra försäljningsvillkor. Därigenom att karteller av detta slag lämna konsumentpriserna fria, ledes konkurrensen in på sundare och riktigare banor än vad fallet blir i en tävlan om att lämna eller mottaga allt högre rabatter.

Mer diskutabla äro de egentliga priskartellerna, ibland förstärkta genom marknadsuppdelning eller liknande åtgärder. Det är icke tu tal om, att det beträffande denna kartelltyp är nödvändigt att iakttaga särskilt stor försiktighet. Men även där karteller av denna art existera, kvarstå i allmänhet konkurrensmoment av betydande styrka. Ifråga om varukvalitet och service förblir konkurrensen oftast obunden. Prisöverenskommelserna medföra, att denna konkurrens snarast tager sig hårdare uttryck än vad som eljest skulle inträffa. En fara, som härigenom aktualiseras, är att den service, som lämnas, överdrives och blir större än vad konsumenten i och för sig skulle vilja betala för.

Inom det moderna näringslivet förhåller det sig ofta så, att den ena varan och dess tillverkare icke äro oberoende och opåverkade av andra varor och deras tillverkare. Den konkurrens, som för anledes härav och som icke bringas att upphöra genom en branschbetonad prisöverenskommelse, blir särskilt intensiv därigenom att det oavlätligen konstrueras och tillverkas nya varuslag såsom komplement till och ersättning för de gamla. Tack vare den enskilda företagsamheten sker en ständig utveckling, som ur här angivna synpunkter kan åsättas den i liknande sammanhang använda rubriken: »Wissenschaft bricht Monopole».

I sin väsentliga utsträckning har frihetsmomentet sålunda bevarats. De privata konkurrensbegränsningarna skilja sig härigenom på ett avgörande sätt från de statliga monopolbildningarna, som upprätthållas med väsentligt större stränghet och som endast med svårighet kunna rubbas. Det är lätt att peka på karteller, som upprättats, bestått under någon tid samt därefter försvunnit. De statliga monopolen ha en helt annan stabilitet, som dock icke härrör från någon inneboende styrka utan beror på de yttre maktfaktorer, under vilkas beskydd de stå. Däri ligger också den prin-

cipiella skillnaden mellan å ena sidan ett näringsliv, uppbyggt på enskild företagsamhet och privat äganderätt, och å andra sidan ett förstatligt eller i väsentliga stycken statskontrollerat näringsliv. Där statsdriften går in, går friheten ut!

Trygghetssynpunkten.

I det allmänt samhällsekonomiska meningsutbytet spelar trygghetssynpunkten en högst betydande roll. Otvivelaktigt kan det sägas, att samarbetet inom näringslivet främjar tryggheten — icke endast för företagarna utan även för deras anställda. Många gånger har samarbetet direkt föranletts av en strävan att uppnå tryggare förhållanden än vad som eljest skulle bli fallet. De investeringar, som erfordras vid igångsättandet av nya företag, äro ofta av en betydande storleksordning. Det kan ibland vara en förutsättning för dessa investeringar, att det är möjligt att åtminstone för någon tid undgå kortsiktiga konkurrensmetoder i form av försäljning till underpriser. Sådana metoder få lätt en destruktiv effekt.

Mot trygghetssynpunkten invändes ofta, att den icke förtjänar respekt. Tryggheten verkar förslöande och förlamande på konkurrensviljan och konkurrenskraften. Har detta varit fallet?

Det är säkert icke omöjligt, att beträffande en eller annan bransch kunna peka på en åtminstone tidsbegränsad stagnation, som till någon del varit att tillskriva ett alltför fast utbyggt samarbete. Dessbättre brukar dock syndens lön komma relativt snabbt. I andra fall kan det anföras omständigheter, som närmast ådagalägga, att det organiserade samarbetet och den relativa, temporära trygghet, som därigenom skapats, utgjort den språngbräda, som varit erforderlig för nya initiativ och nytt risktagande. I ett av sina arbeten, »Capitalism, Socialism and Democracy», hävdar den amerikanske nationalekonomen Schumpeter, att många konkurrensbegränsande åtgärder snarare främjat än hämmat näringslivets expansion. Detta är icke mer paradoxalt, anför Schumpeter, än att säga, att man kan köra fortare med motorfordon än vad som eljest skulle vara möjligt därför att de äro försedda med bromsar! Liknelsen får gälla för vad den kan. Det kan i varje fall icke påstås, att samarbetet haft en så uppbromsande inverkan, att den ekonomiska utvecklingen därigenom stoppats upp. Hindren för den ekonomiska utvecklingen ha blivit alltmer koncentrerade till det politiska och icke minst utrikespolitiska planet.

Att det inom enskilt näringsliv icke finns någon allmän strävan att försvåra användandet av nya tekniska och kommersiella metoder är tydligt. Fastmer är den intensitet, varmed enskilda företag, var för sig eller under samverkan med andra, bedriva forskningsarbete av olika slag ett belägg för, att trygghetssynpunkten, sådan som den skulle kunna taga sig uttryck i skydd av redan bestående förhållanden, icke tillmätas större betydelse än vad den är värd — ibland kanske icke ens så mycket. I detta forskningsarbete framträder den utvecklingsfrämjande konkurrensfaktor, som alltjämt är levande inom enskilt näringsliv. De enskilda företagen ha härvidlag gått i spetsen både genom sina egna åtgärder och genom att vara den pådrivande kraften till statlig medverkan beträffande — i synnerhet — den allmänna grundforskningen.

Avvägningen mellan frihet och trygghet ger ett klart utslag till frihetens förmån. Inom det enskilda näringslivet bryta sig nya uppfinningar, nya metoder och nya idéer oavslåtligen fram. Var och en som icke låter blicken skymmas av ett inskränkt bedömande av förhållandena inom en viss bransch vid ett visst givet tillfälle utan som gör rättvisa åt den dynamiska utveckling, som präglad och fortfarande präglar det enskilda näringslivet, måste vitsorda detta.

Samarbetets inverkan på effektiviteten inom näringslivet.

Vilken inverkan har då samarbetet inom näringslivet på effektiviteten och därmed på levnadsstandarden? Denna bedömningsgrund kan förutsättas äga avgörande betydelse för många — i synnerhet för dem, som lättast förtrollas av den materialistiska historieuppfattningen.

Det finns organiserat samarbete inom näringslivet, som medför minskad effektivitet. Dess bättre brukar samarbete av detta slag icke bliva långvarigt. Det konkurrensmoment, som — alla överenskommelser och sammanslutningar till trots — fortbestår, bryter mycket snart igenom fördämningarna, allra helst som de på frivillighetens grund uppbyggda organisationerna, tvärtemot vad utomstående gärna inbilla sig, ofta endast med svårighet hållas samman. De enskilda företagen bilda ingen likartad skara, som känner en oemotståndlig dragningskraft till sina konkurrenter. De äro tvärtom utpräglade individualister, som helst gå sina egna vägar.

Det är mycket lättare att peka på sådana fall, där samarbetet inom näringslivet främjat effektiviteten. På mycket betydande områden är organiserat samarbete ett villkor för att uppnå de fördelar, som äro förenade med stordrift inom både produktion och distribution. Detta är en av orsakerna till, att samarbetssträvandena i så betydande omfattning vunnit anklang bland mindre och medelstora företagare. För dessa är samarbetet ett alldeles nödvändigt medel för att bevara jämvikten i förhållande till konkurrerande storföretag. Denna jämvikt är i sin tur en av förutsättningarna för den differentiering av näringslivet i större och mindre företag, som förlänar detta ett ökat mått av elasticitet. Det är ur allmän samhällssynpunkt viktigt att bevara de värdefulla befolkningsgrupper, som de mindre och medelstora företagen inom exempelvis handel och hantverk utgöra. Även detta är ett skäl att bevara det samarbete, som förekommer inom dessa delar av näringslivet.

Det har nyligen framhållits, att icke mindre än hälften av vårt lands nuvarande industriella kapacitet uppbyggts under de båda senaste årtiondena. Det är under denna tidrymd, som samarbetet inom näringslivet framförallt utvecklats. Utan att draga alltför långtgående slutsatser av denna parallellitet, torde det vara berättigat att åberopa denna såsom stöd för den uppfattningen, att samarbetet i varje fall icke omöjliggjort utan av allt att döma medverkat till en utomordentligt gynnsam förbättring av den svenska industriens produktionsförmåga och möjligheter att bidra till den ökning av levnadsstandarden, som faktiskt ägt rum. — Bl. a. har kommunikationsväsendets utveckling både underlättat och stimulerat samarbetet mellan olika företag inom en och samma bransch. Det har härigenom blivit möjligt att på ett bättre sätt än vad som eljest skulle kunnat ske tillvarataga de kostnadsbesparingar, som de förbättrade kommunikationerna kunna medföra. Även i tekniska frågor sker mycket ofta en samverkan, som är i hög grad effektivitetsfrämjande. — Att den storartade utvecklingen av jordbruksnäringarna icke oväsentligt främjats av de på detta område verksamma, i regel mycket hårt hopfogade sammanlutningarna torde vara obestriddigt. Både produktionen och distributionen ha härigenom effektiviserats.

Den svenska krishushållning, som byggdes upp under det andra världskriget, baserades i utomordentligt stor utsträckning på det frivilliga organisationsväsendet inom näringslivet. Det är en allmänt omfattad åsikt, att de ekonomiska och näringspolitiska svå-

righeterna under kriget lättare kunde övervinnas tack vare detta förhållande. Hur skulle livsmedelsförsörjningen ha fungerat utan aktiv medverkan från jordbrukets föreningsrörelse? Stabiliteten på arbetsmarknaden befordrades av de där verksamma organisationerna. Importen skedde till väsentlig del genom redan förefintliga eller för detta ändamål upprättade privata sammanslutningar i samarbete med vederbörande myndigheter. Industriens råvaruförsörjning och inriktningen av produktionen försiggick likaledes under intim samverkan mellan näringslivet, i allmänhet företrätt av sina organisationer, och vederbörande statliga organ. Att prisutvecklingen under krisåren förblev relativt godartad, berodde icke endast på Statens Priskontrollnämnd utan även på det stöd, som lämnades av näringsorganisationerna och deras företrädare. Till dem som ibland ge uttryck åt den uppfattningen, att näringslivet genom sina organisationer breddar vägen för anhängarna av statsingripanden och socialiseringsåtgärder, kan det finnas anledning att ställa frågan: Har icke det förhållandet, att många åtgärder, som kunde ha föranlett statsingripanden, i stället vidtagits inom ramen för samarbetet inom det enskilda näringslivet, bidragit till att bevara en större sektor för den enskilda företagsamheten än vad som eljest varit möjligt?

När statsmakterna under den senaste tiden i successivt större utsträckning gått ifrån den samverkan med näringslivets organisationer, som upprätthölls under krigsåren, och de statliga åtgärderna i samband härmed tenderat att bli självändamål, har det också visat sig, att resultatet blivit väsentligt sämre.

I det på hösten 1945 av kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering avgivna betänkandet angående övervakning av konkurrensbegränsande företeelser inom näringslivet underströks, »att förekomsten av organiserad samverkan mellan företag eller av företag med monopolistisk ställning på marknaden icke i och för sig är en anledning till ingrepp från samhällets sida. Tvärtom kan en samverkan eller sammanslagning av smärre företag till större enheter i vissa fall vara en förutsättning för en rationalisering av produktion och distribution.» Även i den ovan citerade, av statssekreterare Sterner utgivna skriften medges, att det inom näringslivet förekommer ett samarbete, stundom även i kartellform, »som väsentligen åsyftar en förbättrad arbetsfördelning och rationalisering». Författaren konstaterar, att det i många fall skulle behövas »ett ännu mer intensivt och planmässigt samarbete av denna positiva karaktär».

Några slutsatser.

Den skiljelinje, som vid ett realistiskt bedömande av samarbetet inom näringslivet måste dragas, går icke mellan samarbete och icke-samarbete utan mellan samhällsnyttigt och effektivitetsfrämjande samarbete å den ena sidan och skadligt och utvecklingshämmande å den andra sidan. Den outrerade ekonomiska liberalismen saknar visserligen icke förespråkare inom näringslivet. Det finns åtskilliga i teorien principfasta kritici, som fördöma varje form av samarbete. En förmildrande omständighet är dock, att dessa kritici ofta själva deltaga i överenskommelser och sammanslutningar inom sådana områden, där deras egna intressen äro berörda. Det må i anslutning härtill nämnas, att socialdemokratiska och liberala tidningar, som i hårda ordalag fördöma trustar och karteller, i sin egenskap av ekonomiska företag medverka i utpräglad monopolistiska anordningar. Uppenbarligen fordras, att den enskilde företagaren skall uppträda såsom dessa tidningar lära men icke såsom de leva!

Den värdering av samarbetet, som bör ske från fall till fall och utan doktrinära förkastelsedomar, förutsätter ökad kännedom om organisationsväsendet inom näringslivet. En relativt utförlig inventering beträffande detta företogs för ett tiotal år sedan av 1936 års näringsorganisationssakkunniga. Inventeringen fullföljdes av kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. Tack vare den sedan den 1 augusti 1946 gällande lagen om övervakning av konkurrensbegränsning inom näringslivet vinnes den successivt ökade insyn, som är den första förutsättningen för ett ställningstagande till de konkreta samarbetsåtgärderna. I de meddelanden, som utges av Kommerskollegii Monopolutredningsbyrå, har redan ett stort antal sammanslutningar och överenskommelser blivit belysta. Efter hand kommer denna materialsamling att bli alltmer fullständig.

Det måste dock framhållas, att de i kartellregistret intagna redogörelserna icke utmynna i något ställningstagande. I praktiken är det också omöjligt att på basis av enbart detta material verkställa en definitiv värdering av de olika samarbetsåtgärderna. Härför erfordras icke endast kännedom om sammanslutningarnas verksamhet och avtalens innehåll utan även om verkningarna. Därvid gäller otvivelaktigt vad även statssekreterare Sterner framhållit i sin förut omnämnda skrift, nämligen, att avtal, som förefalla att vara mycket komplicerade, kunna ha en förhållande-

vis begränsad betydelse, medan däremot enklare och till synes mindre ingripande överenskommelser kunna vara skadliga.

Det finns anledning att ställa den frågan, om och i vilken utsträckning som åtgärder erfordras och kunna vidtagas för att skapa ytterligare garantier för att samarbetet inom näringslivet icke missbrukas till förfång för konsumenter och samhälle. Denna frågeställning är ofrånkomlig bl. a. därför att en förutsättning för att kunna upprätthålla detta samarbete och utnyttja de med detta i olika hänseenden förenade fördelarna är att samarbetstanken som sådan icke råkar i vanrykte genom uppenbara missbruk. De önskvärda åtgärderna måste tjäna det dubbla syftet att ge samarbetet en så utpräglad samhällsgagnelig inriktning som möjligt och att öka dess goodwill överhuvudtaget.

Det bör övervägas, om det icke är lämpligt att inom näringslivet självt, enkannerligen inom industrien, upprätta ett auktoritativt organ med uppgift att med största möjliga objektivitet verkställa utredningar beträffande sådana sammanslutningar och överenskommelser, som kunna befaras ha icke önskvärda verkningar av ekonomisk eller social natur. Även om ett sådant organ icke skulle kunna tillerkännas beslutande befogenheter, skulle dess uttalanden få en vägledande och många gånger normerande effekt. Icke minst skulle det vara värdefullt, att sådana samarbetsåtgärder, som orättvist och i agitatoriska syften misstänkliggöras, på detta sätt kunde bli utredda och bedömda. Den självdisciplin, som skapats på andra områden av näringslivet, kan tjäna såsom belägg för de resultat, som på detta sätt kunna uppnås. Det skall dock icke döljas, att den här föreslagna anordningen är mycket svår att utforma och bringa i funktion. Men så viktigt som det är, att de enskilda företagen bevara friheten till samarbete, så viktigt är det också att sörja för, att denna frihet icke äventyras.

Det är därmed icke sagt, att organisationsväsendet inom näringslivet skulle bli dess ensak. Tvärtom. Under alla förhållanden måste man räkna med, att statsmakten och konsumentssammanslutningar av skilda slag med ökad uppmärksamhet följa utvecklingen på detta område. I sista hand blir avvägningen mellan det statliga inflytandet och organisationernas rörelsefrihet beroende av de politiska maktfaktorerna och deras inbördes relationer. Men även detta talar för, att det från det fria näringslivets sida vidtages den förstärkningen av dess positioner, som ökade garantier mot missbruk av samarbetstanken innebära.